

História obce Ľubietová

Ľubietová – Villa Lubethe (1379), Lubeta (1388), Lybetabanya (1405), Lybetha (1434/35), Libetha (1796)

Mestský erb 17. storočia

História osídľovania

Okolie Ľubietovej bolo osídlené už v najstarších dobách z čias eneolitu ako to dokazuje archeologický nález v malej vápencovej jaskynke nad osadou Huta domácky nazvanej Kupčovie izbička, zložený z niekoľkých kostných nástrojov a črepov, ľahky jaskynného medveďa. Bronzový nález náramenníkov, sponiček, dlát, popelníc a iných predmetov nasvedčujú o predhistorickom baníctve a záujme Kelto, Kotínov, Kvádov a Rimanov o túto rudonosnú oblasť. Osídlenci, ktorí sa v Ľubietovej natrvalo usadili v V. a VI. stor., boli Slovania, ktorí sa zaoberali poľnohospodárstvom a remeslami, ale aj ťažbou a spracovaním rúd. Ťažili povrchovým spôsobom – kopali jamy o čom svedčia najstaršie názvy Jamy, Jamešná. Názvy osady „Villa Lubethe“ (1379) a potoka „aqua Lybtina“ (1340) sú určite slovanského pôvodu.

Medznikom v rozvoji baníckej osady bolo osídľovanie nemeckými kolonistami (r.1241 – 42), ktorých povolal na naše územie kráľ Belo IV. po tatarskom vpáde. Ten povolil hľadať zlato, striebro a iné kovy po celej Zvolenskej stolici. Nemeckí kolonisti z oblasti Saska osídľujú územie Ľubietovej, nadväzujú na slovanskú banícku tradíciu a pričínili sa o rozvoj baníctva zavedením hlbinného spôsobu ťažby rudy a lepšou bankou technikou. Po dlhé storočia v Ľubietovej žili vedľa seba nemeckí a slovanskí obyvatelia, baníci, hutníci, remeselníci. Potomkovia rodu ako napr. Philadelphus, Nicolaus, Čias, Rosenberger, Teren, Cochius, Kmeť a iní tú žijú dodnes.

Povýšenie na mesto

Mestské výsady udelil Ľubietovej kráľ Ľudovít Veľký 31. júla 1379 a zároveň ju obdaril predbežnými slobodami. Kráľ v listine uzdeňuje, že „v posledných časoch prijal ošoh a má príjem“ z čoho sa dá usudzovať, že Ľubietová ako banícka osada musela dlhšiu dobu prosperovať a prinášať do kráľovskej pokladnice zisk. Rok udelenia mestských výsad je tak zároveň pre Ľubietovú aj komornú prvej písomnej historickej zmienky. Ľubietová získava ďalšie výsady a rýchlo sa rozvíja. Do zväzku mesta Ľubietová patrili okolité osady Podlipa, Zábava, Píla, Huta, Šajba (Strelníky), Povzrának a osada Tri Vody.

Od konca 14. stor. bola Ľubietová členom Zväzu 7. stredoslovenských banských miest spolu s Banskou Bystricou, Banskou Štiavnicou, Kremnicou, Novou Baňou, Pukancom a Banskou Belou. Podnet k jeho vzniku dali spoločné potreby a záujmy, aj nutnosť spoločnej obrany proti nepriateľom hlavne proti Turkom. V roku 1564 bol v Ľubietovej uprostred na námestí, na mieste dnešného „mestského domu“, postavený hrad (obyvateľmi nazývaný kaštieľ), ktorý slúžil ako protiturecká pevnosť.

Baníctvo medi

Slávu banského kráľovského mesta Ľubietová prinieslo bohatstvo rúd. V minulosti sa v okolí ťažilo zlato na Havrane a Hruškovce, medené rudy na Podlipie, Svätoduške a Kolbe a železné rudy na Hrbe, v Jamešnej, na Troch vodách a v Driekyni.

Najväčšiu slávu Ľubietovej v minulosti priniesla ťažba a spracovanie medených rúd. Zlatým vekom Ľubietovského mediarstva bolo 14. až 16. stor. Najvýznamnejšími medenými rudami Ľubietovského revíru boli chalkopyrit a tetraedrit. Meď sa získavala ručne pomocou kladiviek z rudných žíl, ktoré dosahovali hrúbku 30 – 40 m (Podlipa). Taktiež sa meď získavala tzv. cementačnou metódou. Na ložiskách sa v priebehu 500 ročnej ťažby vyťažilo 25 000 t medi. V 15. stor. celú produkciu Ľubietovských baní ovládol „medený gróf“ (Coppigrafer in Ungarn) Ján Falbrecht z Torune. Začiatkom 16. stor. do banského podnikania v Ľubietovej zasiahol thurzovsko-fugegerovský podnik. V lokalite Čierne Peklo a Svätoduška vybudoval komplex baní a hüt. Ľubietovskú meď sa vyvážali pod značkou „Lebentzer“ a jej cieľovou stanicou boli lodenice a zbrojárne dielne v Gdaňsku, Lipsku, Mníchove, Antverpách. Vo vlastníctve Ľubietovských medených baní sa striedali domáci, banskobystrickí, vratislavskí ťažiar a kráľovská banská komora. Významná etapa Ľubietovského mediarstva nastala výstavbou fabriky na výrobu mosadze. V roku 1642 podnikatelia Ján Ernst a Daniel Hoffer postavili v Ľubietovej mosadzňú hámor, ktorý vyrábala kvalitné mosadzne výrobky a dodávali ich na cisársky dvor. Od polovice 16. stor. sa začína v Ľubietovej dlhotrvajúci úpadok mediarstva, ktoré v roku 1863 napriek mnohým pokusom o jeho oživenie úplne zaniká. V dnešnej dobe je možné vidieť a opatrne nazrieť na trase náučného banského chodníka na Podlipie do ústí niektorých štôlní.

Baníctvo železa a hutníctvo

Po úpadku mediarstva si mesto našlo náhradu v ťažbe a spracovaní železnej rudy. Významným medznikom vo vývoji Ľubietovského železiarstva bol rok 1692, kedy tu bola postavená prvá vysoká pec v Uhorsku. Jej stavbu a prvé pokusy ťavby viedol vyslanec viedenskej komory Carl Philipp Kropf. V roku 1723 mesto Ľubietová s banskobystrickými podnikateľmi postavili „Ľubietovský“ hámor a umiestnili ho v Kostivčianskej. Skupňovalo sa v ňom surové železo a vykúvalo kujúce železo na kované výrobky. V Ľubietovskej železiarni sa spracovávala predovšetkým ruda z Jamešnej, ale aj z baní v Železnom, Jankovej doline, Lóžach (baňa „Luzja“), Driekyni, Petrikovských, Posádke, Pohorelej, Šajbici, Šajbina doline. Drevené uhlie potrebné k ťavbe železnej rudy sa vyrábalo v okolitých mestských lesoch. Ťažili sa tu limonitové a hematitové rudy. Podľa archívnych prameňov boli v Ľubietovej maši uliate súčiastky na prvý parný stroj, ktorý čerpal vodu z baní postavený Angličanom Isaacom Potterom roku 1722 v Novej Bani. Koncom 18. stor. bola postavená vysoká pec na Troch vodách a novo vzniknutá osada sa včlenila do zväzku mesta Ľubietovej. Po roku 1840 majitelia Würsching a Prihradný, urobili rekonštrukciu železiarne, a vznikol komplex železiarní Bujakovo – Tri Vody, ktorý sa svojimi výrobkami preslávil po celom Uhorsku. Po vyčerpaní rudných ložísk a následkom dopravných a iných ťažkostí sa železiarňu stala nerentabilnou a začiatkom 20. stor. (r. 1908) zaniká. Pozostatky vysokej pece na Troch vodách sa zachovali podnes. Je to unikátna zrekonštruovaná technická pamiatka.

Súdný meč

Remeslá

V období rozkvetu aníctva a hutníctva našlo obyvateľstvo Ľubietovej uplatnenie aj v remeselnej výrobe. Na prelome 18. a 19. stor. pracovali v Ľubietovej 240 remeselníkov v 16. remeselných odvetviach. Boli to zvonolejár, meciari, kováči, remeňári, grznári, garbiari, krajčíri, stolarí, másiari, tesári, murári, pekári, kolári a hlavne hrnčiar a debnári. Hrnčiarstvo a debnárnstvo dosiahlo najvyššiu úroveň. Pozostatkom debnárskej tradície je svojrázny debnársky tanec, ktorého korene siahajú do 15. storočia.

Ľubietová na zač. 20. storočia

Ľubietová v srdci Slovenska

Bývalé Kráľovské banské mesto Ľubietová leží na rozhraní dvoch geomorfologických oblastí – severovýchodnej časti Slovenského stredohoria, zahŕňajúcej severnú časť neovulkanitov masívu Poľany a v severnej časti pohoria Čierťaž (Veporské vrchy), v doline potoka Hutná v nadmorskej výške 477 m n.m. V krajinom obraze dominantou Ľubietovej, ktorá presne určuje miesto starého baníckeho centra je Národná prírodná rezervácia Ľubietovský Vepor (1277 mn.m.) domácky nazývaná Hrb a Vepor. **Hrb (1254 m n.m.) je považovaný za geografický stred Slovenska.**

Ľubietovské minerály

Ľubietová je jedinečná v zložení stopových prvkov, ktoré sú zastúpené iba na niektorých lokalitách a vytvárajú pestrú paletu sekundárnych minerálov medi. Na ložisku Podlipa je to fosfor, ktorý vytvára libethenit, pseudomalachit, ľubjibait, reichebachit, mrázekit. Na ložisku Svätodušná dolina prevládajú arzén, ktorý reprezentujú nasledujúce sekundárne minerály: euchroit, olivenit, klinoklas, strasimírinit, pernauit, cornubit, tirolit, lirokonit a chalkofylit.

Zaujímavosťou: Z mineralogického hľadiska je ložisko Podlipa známe najmä pre pestrú asociáciu sekundárnych medených minerálov a predovšetkým pre výskyt zásaditého fosforečnanu medi, libethenitu, prvýkrát popisaneho pre svetovú vedu z tejto lokality (1823) a nesúceho meno Ľubietovej – Libethen (v jej nemeckej podobe). Má trnivo-olivovozelenú až zelenú farbu, sklenený lesk. Kryštalizuje v rombickej sústave vo forme pyramídálnych kryštálov s veľkosťou do 8 mm.

Dokonale obdĺžnikové kryštály libethenitu narastajú na kremeň. Ľubietová - Podlipa. Foto J. Čestlá

Druhým v poradí bol euchroit (1823), ktorého meno je odvodené od charakteristickej farby (gr. euchros – niečo veľmi pekne farbarené). Vytvára krásne smaragdovozelelé kryštály do 4 cm. Vzniká zvetrávaním primárnych rúd medi a arzénu. Tretím je mrázekit (1992), ktorý našiel na Podlipie v banskom poli Reiner (1982) mladý kryštal minerológ Zdeněk Mrázek. Začal zabezpečovať potrebné analýzy, jeho prácu však zastavila jeho predčasná tragická smrť. Nový minerál pomenovali na jeho počesť mrázekit. Minerál vytvára drobné ihličkovité alebo tabuľkovité kryštály svetlomodrej farby so skleneným leskom s veľkosťou kryštálov do 5 mm. Mimoriadne známy je aj pseudomalachit, ktorého nátekové kóry sú tiež svetoznáme. Spolu s ním boli na halde banského poľa Reiner objavené i ďalšie dve modifikácie $Cu_3(PO_4)_2(OH)_2$ – reichenbachit a ľubjibait. Okrem euchroitu, libethenitu, mrázekitu a pseudomalachitu, ktoré patria na Slovensku medzi chránené druhy, sa tu našli aj ďalšie minerály, rozmermi kryštálov alebo ich plošným zoskupením zodpovedajúce na Slovensku chráneným druhom (2000) – chalcodón (náteky nad 50 cm²), langit (kryštál nad 5 mm, agregát kryštálov nad 20 cm²) a meď (agregát kryštálov nad 20 cm², hlavne staré zberly).

Nátekové súčinné agregáty pseudomalachitu na kremeň. Borsodally aggregate of pseudomalachite on quartz. Ľubietová - Reiner. Foto T. Bancik.

Ihličkovité a tabuľkovité kryštály mrázekitu. Reiner and tabular shaped mrázekit crystals. Ľubietová - Reiner. Foto R. Duča a P. Kolesár.